

EDICIJA ISTRAŽIVANJA

PREDSTAVE O EVROPSKOJ UNIJI I RUSIJI U JAVNOSTI SRBIJE

Javno mnjenje Srbije 2018 – JMS 2018

EDICIJA

Istraživanja

UREDNIKA EDICIJE

Dr Irena Ristić

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka

Beograd, 2021.

ZA IZDAVAČA

Dr Goran Bašić

RECENZENTI

Dr Jelica Kurjak

Dr Maja Lukić Radović

Dr Zoran Lutovac

ISBN 978-86-7093-250-0

Predstave o Evropskoj uniji i Rusiji u javnosti Srbije

JAVNO MNJENJE
SRBIJE 2018 – JMS 2018

UREDNIK
Bojan Todosijević

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

Beograd, 2021.

Sadržaj

8

Bojan Todosijević:

METODOLOŠKE KARAKTERISTIKE PROJEKTA: JAVNO MNENJE SRBIJE 2018 – JMS 2018

44

Branka Matijević, Jovana Zafirović, Ivana Magdalenić:

PERCEPCIJA GRAĐANA O SPOLJNOPOLITIČKOM OPREDELJENJU SRBIJE:

ČIJA PODRŠKA ĆE UNAPREDITI SOCIOEKONOMSKE PRILIKE U SRBIJI, EVROPSKE UNIJE ILI RUSIJE?

58

Ksenija Marković, Marko Jovanović, Jovana Zafirović:

SPOLJNA POLITIKA SRBIJE – IZMEĐU ŽELJE GRAĐANA I ODLUKA VLASTI

74

Ksenija Marković, Branka Matijević, Marko Jovanović:

KOSOVO I METOHIJA I EVROPSKA UNIJA – DILEMA ILI OĀEKIVANI

IZBOR?

90

Zoran Pavlović:

„NAPRAVLJENO PO NARUDŽBINI? “

JAVNO MNJENJE O ISTRAŹIVANJU JAVNOG MNJENJA

U KONTEKSTU PRORUSKIH I PROZAPADNIH STAVOVA

112

Marko Mandić:

SPOLJNOPOLITIĀKI PRIORITETI REPUBLIKE SRBIJE – (NE)ODRŹIVO BALANSIRANJE?

Predgovor

Iako su Zapadna Evropa i Rusija od stvaranja moderne srpske državnosti uvek igrale izvesnu ulogu u međunarodnoj politici Srbije, njihov je uticaj u protekle tri decenije postao dominantan i to u dvosmernom smislu. Jer, koliko god je Srbija određena svojim odnosom prema Evropskoj uniji i Rusiji, toliko na položaj i politiku Srbije utiče i odnos ovih političkih aktera prema njoj. Stoga ne iznenađuje da su ti (među)odnosi čest predmet studija i analiza, kao i da za naučnu zajednicu predstavljaju izvor istraživačkih pitanja, koja bez sumnje ostaju aktuelna i u tek započetoj novoj deceniji 21. veka.

Pred nama se nalazi Zbornik radova koji je baziran na ispitivanju građana Srbije o njihovim stavovima i predstavama o Evropskoj uniji i Rusiji, koje je krajem 2018. sproveo Centar za politiko-loška istraživanja i javno mnjenje (CPIJM) Instituta društvenih nauka. Glavni cilj je bio da se vidi kako građani, ne samo percipiraju ulogu i uticaj ova dva međunarodna aktera u međunarodnoj politici Srbije, nego i do koje mere odobravaju spoljnu politiku Srbije, ili pak priželjkuju neku drugu. Autori radova u ovom Zborniku su prevashodno mladi istraživači Instituta društvenih nauka koji time ne samo interdisciplinarno doprinose jednoj veoma važnoj i aktuelnoj temi, već i nagoveštavaju jedan potencijal za dugoročni povratak tradiciji kvalitativnih analiza CPIJM-a na bazi javnomnjenjskih ispitivanja.

Pored razmatranja najvažnijih aspekata ove teme, ovaj Zbornik svakako ima za cilj i da pozove i podstakne članove naučne zajednice i sve one koji se profesionalno bave spoljnom politikom Srbije u užem i širem smislu, da uzmu učešća u analizi ovih podataka i osvetle mnogobrojne dodatne aspekte koji se odnose na ovu široku i veoma važnu temu.

Irena Ristić
Urednica edicije *Istraživanja*

BRANKA MATIJEVIĆ
Istraživačica pripravnica
Institut društvenih nauka, Beograd

JOVANA ZAFIROVIĆ
Istraživačica pripravnica
Institut društvenih nauka, Beograd

IVANA MAGDALENIĆ
Istraživačica saradnica
Institut društvenih nauka, Beograd

Percepcija građana o spoljnopolitičkom opredeljenju Srbije: Čija podrška će unaprediti socioekonomske prilike u Srbiji, Evropske unije ili Rusije?¹

Apstrakt

Cilj rada predstavlja utvrđivanje i razumevanje percepcije stavova javnog mnjenja o tome koja bi od spoljnopolitičkih orijentacija (Evropska unija i Rusija) u najvećoj meri dovela do unapređenja socioekonomskih prilika. Autori polaze od stanovišta da je vođenje adekvatne spoljne politike Srbije sa njenim glavnim spoljnopolitičkim partnerima od izuzetne važnosti za ekonomski napredak zemlje, koja je okarakterisana kao zemlja poluperiferije. Pri analizi identifikovana su tri socioekonomska cilja: smanjenje nejednakosti, povećanje životnog standarda i sprečavanje odlaska mladih. Motiv za odabir navedenih ciljeva, proističe iz činjenice da upravo oni predstavljaju goruće probleme, čije je rešavanje, neosporno, jedan od najvećih izazova za dalji razvoj Srbije. U nastojanju da odgovore na istraživačko pitanje autori se oslanjaju na podatke dobijene na osnovu empirijskog kvantitativnog istraživanja *Predstave o EU i Rusiji u javnosti Srbije 2018*, Instituta društvenih nauka iz Beograda, gde se kao sredstvo za prikupljanje podataka koristio strukturisani onlajn upitnik. Rezultati su pokazali da spoljnopolitička orijentacija predstavlja prediktor u izboru spoljnopolitičkog aktera koji se smatra da verovatnije doprinosi unapređenju socio-ekonomskih problema u Srbiji.

Ključne reči: javno mnjenje, socio-ekonomski problemi, spoljna politika, Srbija

Izbor spoljnopolitičkih partnera Srbije

U radu se polazi od stanovišta da postoji međusobna isprepletenost i međuzavisnost politike i ekonomije u postojećem svetskom sistemu. Usvajajući Volerstinovu (2005) (Wallerstein) klasifikaciju (centar, poluperiferija i periferija) smatra se da Srbija zauzima položaj poluperiferije u svetskom sistemu. Sama klasifikacija već govori o nejednakom položaju (usled različite razvijenosti zemalja), odnosno položaju zavisnosti zemalja (polu)periferije u odnosu na zemlje centra. Kako ekonomska saradnja sa drugim zemljama i drugim međunarodnim institucijama predstavlja važan segment nacionalne spoljne politike, za razvoj nacionalne privrede poput Srbije, od velikog je značaja održavanje i uspostavljanje dobrih odnosa sa razvijenim zemljama (zemljama centra) (Kostić, 2018).

U radu su identifikovana tri razvojna cilja Srbije, koja se odnose na rešavanje jednih od akutnih socio-ekonomskih problema: odlazak mladih, smanjenje nejednakosti i povećanje životnog standarda. Kako bi zemlje poput Srbije ostvarile svoje ciljeve među kojima je i podsticanje ekonomskog razvoja, veliku ulogu ima adekvatna spoljnopolitička saradnja sa razvijenim zemljama. U kontekstu ovog rada, spoljna politika Srbije se posmatra kroz prizmu njene saradnje sa Evropskom unijom (EU) i Rusijom. Na osnovu sprovedenog istraživanja *Predstave o EU i Rusiji u javnosti Srbije 2018*, težnja je da se analizom utvrdi i razume percepcija građana Srbije o spoljnopolitičkoj saradnji, kao i čija bi podrška u većoj meri

¹ Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2021. godinu, koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

mogla da doprinese eventualnom rešavanju pomenutih socio-ekonomskih problema. Preciznije, ukoliko se pred javno mnjenje postave Evropska unija i Rusija kao spoljnopolitički partneri Srbije, ispituje se njihovo gledište: ko bi više doprineo smanjenju nejednakosti, odlasku mladih i povećanju životnog standarda. Dodatno, pomenuti gorući problemi prvenstveno imaju efekte na same građane Srbije, što čini da je utvrđivanje percepcije građana Srbije od velike važnosti i jedno od početnih koraka za dalje bavljenje ovom temom.

Saradnja Srbije sa Rusijom i Evropskom unijom

Pre nego što pristupimo analizi koja treba da, u određenoj meri, doprinese razumevanju percepcije građana o spoljnopolitičkoj saradnji Srbije i njenih implikacija na važna društvena pitanja, prvenstveno je potrebno ukazati na suštinske karakteristike spoljnopolitičkog odnosa Srbije sa Rusijom i EU.

Sam proces evropske integracije Srbije se sastoji iz dva paralelna toka: sprovođenje obaveza preuzetih Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) s jedne, kao i pregovore vezane za članstvo, koji treba da stvore uslove za preuzimanje svih političkih, ekonomskih i pravnih obaveza – s druge strane (Mišćević, 2015: 15). Ukoliko se osvrnemo na kratku retrospektivu važnih datuma, trebalo bi izdvojiti i sledeće. „Srbija je marta 2012. godine dobila status zemlje kandidata, septembra 2013. godine stupio je na snagu SSP, da bi januara 2014. godine pregovori o pristupanju bili otvoreni“ (Nikolić, 2018: 13). Dodatno, stvara se kontinuirana potreba za usklađivanjem „sopstvene spoljne i bezbednosne politike sa zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU u periodu do pristupanja“ (Nikolić, 2018: 13). Dosadašnji proces pridruživanja se može okarakterisati kao usporen, što je delom posledica odnosa sa vlastima u Prištini, kao i trenutno ne preterane želje i politike same EU za proširenjem (Nikolić, 2018).

Odnosi Srbije sa Rusijom, kao drugim važnim spoljnopolitičkim partnerom Republike Srbije su, posmatrajući istorijski, uglavnom bili veoma dobri (Lađevac & Đukanović, 2009). „Nakon 2000. godine razlog za približavanje Beograda Ruskoj Federaciji najpre je bio vezan za rešavanje statusa Kosova (2005–2008), ali je potom, zahvaljujući zaključenju brojnih energetskih sporazuma usledilo još čvršće bilateralno vezivanje“ (Lakićević, 2008 nav. prema Lađevac & Đukanović, 2009: 354). Jedan od značajnijih, ako ne i najznačajniji jeste ugovor o pristupanju Srbije projektu „izgradnje gasovoda Južni tok za snabdevanje energentima ovog dela Evrope i u okviru njega, privatizacija srpske kompanije *NIS* čiji je većinski vlasnik postao ruski *Gasprom*“ (Janković & Gajić, 2012: 182).

Janković i Gajić (2012) ističu da je u delu srpske i međunarodne javnosti prisutan stav da Rusija, uprkos velikom potencijalu za saradnju i strateškom partnerstvu sa Srbijom, ne može biti uporediva alternativa EU, imajući na umu da je saradnja Rusije sa Srbijom (i šire sa Balkanom) prevashodno ekonomska i energetska saradnja. Navedeni stav dodatno nameće potrebu da se razume percepcija građana Srbije o spoljnopolitičkoj saradnji, kao i njihovo mišljenje čija bi podrška (EU ili Rusije) u većoj meri mogla da doprinese rešavanju pomenutih socioekonomskih problema, što je i tema rada.

Kako je fokus stavljen na ekonomski aspekt spoljne politike, moguće je razlikovati dve glavne linije delovanja koje mogu direktno uticati na strategiju razvoja zemlje: (a) *promocija trgovine* i (b) *investicione politike* (Spohr & Silva, 2017). Posmatračemo dva navedena ekonomska aspekta spoljne politike Srbije kao pokazatelje odnosa naše zemlje sa gore izdvojenim spoljnopolitičkim akterima. Navedene pokazatelje možemo posmatrati i kao pokazatelje odnosa moći, koji predstavlja značajan analitički pojam i u proučavanju saradnje između država: „u slučajevima velikog dispariteta moći slabija država, ne tako retko, nema potpunu slobodu da samostalno uređuje način, obim i tip saradnje sa moćnijim partnerom“ (Lipovac, 2018: 73).

Evidentno je da i Evropska unija i Rusija predstavljaju vodeće spoljnotrgovinske partnere Srbije. Opšte stanje Srbije po pitanju spoljnotrgovinske razmene pokazuje da je ona u deficitu. Ukupan izvoz robe u 2018. godini, imao je vrednost nešto više od 16.000 miliona EUR, dok je ukupan uvoz robe iznosio 21.918,7 miliona EUR, što je povećanje od 13,0% u odnosu na 2017. godinu. Posledično, takođe izražen u evrima, deficit Srbije iznosi 5.636,7 miliona, što predstavlja povećanje od 29,7% u poređenju sa istim periodom prethodne godine (Tabela 1).

Tabela 1 Spoljnotrgovinska razmena Srbije, 2018. (u mil. EUR)

Partneri	Izvoz	Uvoz	Deficit
Italija	1986,6	2942,2	955,6
Nemačka	1942,2	2047,9	105,7
Rusija	864,9	1049,9	185
UKUPNO	16282,0	21918,7	5636,7

Izvor: Spoljnotrgovinska robna razmena RZS, 2018.

Iako Srbija i Rusija primenjuju Protokol o izuzecima iz režima slobodne trgovine i pravilima o poreklu robe (2011. god.), uz Sporazum o slobodnoj trgovini (iz 2000. god.), koji Srbiji obezbeđuje da u slobodnom režimu i neograničenim količinama izvozi oko 99% roba na rusko tržište, može se videti da je ostvaren deficit (185 miliona EUR). Ovaj deficit je velikim delom posledica uvoza energenata, pre svega nafte i gasa (RZS, 2018). Takođe, može se primetiti da je ostvareni deficit u spoljnotrgovinskoj razmeni sa Italijom oko 4 puta veći (955 miliona EUR), dok je u razmeni sa Nemačkom manji (105 miliona EUR). Za Srbiju, oba spoljnotrgovinska aktera (EU i Rusija) predstavljaju značajno razvijenijeg i konkurentnijeg partnera, što se odražava i na polju ostvarenja kontinuiranog spoljnotrgovinskog deficita. Deficit u spoljnoj trgovini ide u prilog stanovištu o položaju zavisnosti Srbije i nejednakoj raspodeli moći između Srbije i njenih spoljnopolitičkih partnera.

Investicije predstavljaju jedno od osnovnih područja makroekonomske politike svake zemlje i važna su linija delovanja na strategiju razvoja jedne zemlje (Stefanović, 2008: 131). S obzirom na to da Srbija ne poseduje dovoljno sopstvenih sredstava za finansiranje privrednog rasta i razvoja i smanjenje regionalnih neravnomernosti, stvara se potreba za inostranim sredstvima, koja preuzimaju funkciju glavnog pokretača i ključnog razvojnog faktora pojedinih nacionalnih ekonomija (Dašić, 2011: 27). U periodu od 2016–2018, zabeležene strane investicije u Srbiji nisu prelazile više od dve milijarde evra godišnje, gde se kao glavni razlozi izdvajaju usporeni proces pridruživanja EU i globalna ekonomska kriza (Šolaja & Matijević, 2018: 19). U Tabeli 2 dat je prikaz SDI u Srbiji tokom 2018. godine.

Tabela 2 Strane direktne investicije u Srbiji, 2018. (u mil. EUR)

	SDI Aktiva	SDI Pasiva	SDI Neto
Evropska unija (EU-28)	88,5	2118,1	-2029,7
Rusija	14,7	237,3	-222,7
UKUPNO	307,9	3495,8	-3187,9

Izvor: NBS, 2018.

Može se videti da su SDI i EU i Rusije (2118,1 i 237,3 mil. EUR) u Srbiji daleko veće od SDI Srbije u ovim zemljama (respektivno 88,5 i 14,7 mil. EUR), što je i logično. Pre svega, kada govorimo o EU, govorimo o 28 zemalja što otežava bilo kakvo poređenje sa jednom zemljom – Srbijom. Problematično bi u geografskom smislu bilo i poređenje sa Rusijom, kao jednom od najvećih zemalja. Odustajanje od pojedinačnog poređenja zemalja EU je usled toga što je tema rada vezana za EU kao celinu i posmatramo je kao jedinstvenog spoljnopolitičkog aktera, a ne kao skup zemalja. Međutim, smatramo da pomenuta tabela izuzetno dobro pokazuje razliku u količini SDI između pomenutih entiteta, što se može percipirati i kao naglašeno nesrazmeran nivo ekonomske razvijenosti. Ovakav odnos nedvosmisleno upućuje na disparitet moći.

Nakon kraćeg osvrt na ekonomski aspekt spoljne politike Srbije sa njenim glavnim spoljnopolitičkim partnerima (EU i Rusijom) koji govori u prilog tezi da Srbija zauzima položaj zavisnosti u svetskom kapitalističkom sistemu, analiziraćemo percepciju građana o uticaju spoljnopolitičkog opredeljenja Srbije na unapređenje aktuelnih socioekonomskih prilika.

Istraživanje iz 2017. godine, „*Stavovi građana o spoljnoj politici Srbije*“ pruža korisne rezultate kada je reč o percepciji građana o EU i Rusiji u 2017. godini. Većina građana podržava članstvo Srbije u EU, za razliku od članstva u NATO i zadovoljna je postojećim nivoom saradnje sa Rusijom (BCBP, 2017).²

Zanimljivo je da većina građana Rusiju vidi kao vojnopolitičku silu, a EU kao uspešnu u oblasti demokratije, vladavine prava, ljudskih prava i po pitanju kredibilitnosti investitora (BCBP, 2017). Kada je reč o očekivanjima, od EU se očekuje ekonomska korist i poboljšanje imidža u svetu. Percipira se da bi ulazak u EU privukao strane investicije i povećao zaposlenost, dok bi savez sa Rusijom povećao bezbednost (BCBP, 2017).

U fokusu rada je percepcija ispitanika o tome ko od spoljnopolitičkih partnera Srbije (Evropska unija ili Rusija) može doprineti rešavanju gorućih problema – smanjenju nejednakosti, odlaska mladih i povećanju životnog standarda. Polazimo od toga da percepcija formira mogućnost uticaja na političke procese i donošenje odluka, odnosno, da percepcija javnog mnjenja oblikuje njihovo ponašanje i donošenje odluka vezanih za važna pitanja. Kaufmann i dr. (2007), na primeru korupcije, ističu da je razumevanje percepcije značajno jer građani baziraju svoje akcije i delovanje upravo na percepciji, utiscima i pogledima na određene stvari.

Jedan od osnovnih ciljeva rada je da se na temelju empirijskih podataka utvrdi kakvi su stavovi javnog mnjenja o tome koja bi od pomenutih spoljnopolitičkih opcija verovatnije dovela do unapređenja socioekonomskih prilika. Dodatno, nastojimo da pokažemo da li (ukoliko da: na koji način) spoljnopolitička opredeljenost, kao i određeni socio-demografski faktori, utiču na stavove građana o uticaju spoljne politike na unapređenje konkretnih socio-ekonomskih pitanja.

U domenu ovog rada, nameće se pitanje: šta je to što formira percepciju javnog mnjenja po pitanju unapređenja socio-ekonomskih pitanja?

Miloševićeva (1999) je primenila socio-demografski model i model stranačke identifikacije na analizu izborne apstinencije/participacije. Socio-demografski pristup u proučavanju izbornog ponašanja pretpostavlja da pripadnost određenim socio-demografskim kategorijama može determinisati kako specifičan politički izbor, tako i izbornu participaciju. Model stranačke identifikacije pretpostavlja da je identifikacija sa političkom strankom najbitniji činilac izborne orijentacije i participacije (Milošević, 1999).

² Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2017. Dostupno na: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/stavovi_graana_o_spoljnoj_politici_srbije.pdf (pristupljeno 20.1.2020. godine).

Po uzoru na prethodne modele, uz male izmene zbog različitog predmeta istraživanja, u radu primenjujemo dva modela: socio-demografski model i model spoljnopolitičke identifikacije. Na osnovu navedenog formirane su sledeće dve hipoteze:

H1: *Očekujemo da određeni činioci poput starosti, pola, prihoda kao i mesta stanovanja mogu uticati na percepciju o tome koji će spoljnopolitički partner Srbije verovatnije doprineti rešavanju socio-ekonomskih pitanja.*

H2: *Očekujemo značajan uticaj spoljnopolitičke opredeljenosti ispitanika na percepciju o tome koji će spoljnopolitički partner Srbije verovatnije doprineti rešavanju socio-ekonomskih pitanja. Preciznije, pretpostavljamo da što su ispitanici više prozapadno orijentisani, to su šanse da će smatrati da bi orijentacija ka Rusiji doprinela rešavanju istraživanih socio-ekonomskih problema manje.*

Podaci i metodološke osobenosti analize

Analiza stavova ispitanika o spoljnopolitičkim orijentacijama bazira se na podacima empirijskog istraživanja *Predstave o EU i Rusiji u javnosti Srbije 2018* u organizaciji Instituta društvenih nauka iz Beograda, gde se kao sredstvo za prikupljanje podataka koristio strukturisani onlajn upitnik.

U cilju dobijanja što jasnije slike o faktorima koji mogu da utiču na navedene stavove građana, sprovedena je binarna logistička regresija za svako od 3 razmatrana socio-ekonomska pitanja. Ovaj model omogućava ocenjivanje uticaja više faktora na verovatnoću da ispitanici smatraju da orijentacija Srbije ka Rusiji proizvodi: bolji životni standard, smanjenje nejednakosti i zaustavljanje odlaska mladih iz zemlje.

Binarni logistički regresioni model ima sledeći oblik:

$$\log P_i / P_j = Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5^3$$

Zavisna varijabla

Sa ciljem da se u tvrdi percepcija javnog mnjenja, analizirana su sledeća socio-ekonomska pitanja: *nejednakost, životni standard i odlazak mladih*. Ova tri pitanja predstavljaju tri zavisne varijable u našim binarnim regresionim modelima, budući da smatramo da su to, u funkciji ovog rada, jedni od gorućih i akutnih problema u Srbiji. Zavisne promenljive merene su pitanjem: „*Po Vašem mišljenju, koja orijentacija – usmerena prema EU ili prema Rusiji – bi verovatnije proizvela sledeće rezultate?*“. Rezultati koji su od našeg interesa su: „viši životni standard za većinu stanovništva“, „smanjenje nejednakosti u društvu“, kao i „zaustavljanje odlaska mladih iz Srbije“. Ponuđeni odgovori bili su: 1) Orijentacija Srbije ka EU; 2) Neutralnost u odnosu na EU i Rusiju; 3) Orijentacija Srbije ka Rusiji; i 4) Ne znam/Ne želim da odgovorim. Mi smo transformisali ove varijable u binarne, tako da glavnu istraživanu kategoriju čine građani koji smatraju da orijentacija ka EU verovatnije proizvodi jedan od rezultata. Referentnu kategoriju čine građani koji smatraju da orijentacija ka Rusiji proizvodi rezultat. S obzirom da se ovaj rad bavi poređenjem odnosa prema EU i Rusiji, kategoriju koja se odnosi na neutralnost smo odbacili.

Kada se govori o *nejednakosti*, pre svega se misli na dohodnu nejednakost, za čije je smanjenje potrebno sprovesti i procenjivati moguće efekte reformske politike i posledice nakon usvajanja. Gledano prema vrednosti *Gini* koeficijenta, Srbija je zemlja sa izrazito visokom stopom ekonomske

³ Y – zavisna dihotomna varijabla; β_0 – konstanta; X_1 – pol ispitanika; X_2 – starost ispitanika; X_3 – mesto stanovanja; X_4 – spoljno – politička opredeljenost; $\beta_1 - 4$ – parametar uticaja samostalnog faktora svake nezavisne varijable.

nejednakosti u Evropi. Njena vrednost je u 2018. godini iznosila 35,6 (Eurostat, 2018). Međutim, iako je pomenuti indikator dominantan za merenje nejednakosti, on izražava samo ekonomske nejednakosti. „Kvintilni odnos S80/S20“ je indikator koji govori o odnosu između prihoda petine najbogatijih stanovnika i prihoda petine najsiromašnijih. Taj odnos iznosi 8,6 u 2018. godini, što je, takođe visoka vrednost (Eurostat, 2018). Prema trećem indikatoru stopa rizika od siromaštva u 2018. godini iznosila je 34,3% i niža je za 1,4 procentna poena u odnosu na 2017. godinu (Eurostat, 2018).

Drugo važno socio-ekonomsko pitanje je *životni standard* građana koje je ujedno i jedno od najvažnijih principa ekonomije. Razlike u životnom standardu pripisuje se razlikama u produktivnosti zemalja. Preciznije, životni standard u nekoj zemlji zavisi od njene sposobnosti da proizvede (dobra i usluge). Ova veza ima značajne implikacije po javnu politiku. Životni standard građana jedne zemlje zavisi od više stvari među kojima su potrošnja, stopa zaposlenosti i sl. Srbija je zemlja sa visokom stopom nezaposlenosti, posebno među mladima što svakako ima implikacije na životni standard (Šolaja & Matijević, 2018).

Srbija je tradicionalno zemlja emigracije, zatim, zemlja sa sve većim obimom visokoobrazovanih i visokokvalifikovanih lica na radu – boravku u inostranstvu (Kupizewski et al., 2012; Rašević, 2016) što je suočava i sa problemom odlaska mladih. Pod pojmom „mladi“, usvaja se starosni kontigent od 15 do 29 godina, analogno normama Evropske unije.⁴ Na osnovu dostupne domaće literature, tj. reprezentativnih istraživanja⁵ koja se primarno bave proučavanjem migracionih profila mladih, možemo konstatovati nekoliko činjenica. Prema poslednje sprovedenom popisu (2011) najprivlačnija destinacija je Austrija (četvrtina mladih emigranta), potom sledi Nemačka. Rezultati određenih istraživanja (Bobić et al., 2016) među najdominantnije motive za migriranjem izdvajaju nezaposlenost, loš životni standard, odnosno težnju za boljim poslom i takvim kvalitetom života. U publikaciji „Migracije studenata“ (2018) među planiranim zemljama destinacije budućih migranata izdvajaju se u slučaju EU – Nemačka i Austrija, iako su među ostalim zemljama atraktivne i Švajcarska i SAD. Kao najznačajniji motiv koji bi uticao na promenu odluke o odlasku, izdvaja se mogućnost posla u struci. U studiji se u zaključnim razmatranjima navodi da zadatak države jeste da u trenutnim uslovima pronađe odgovarajuće mehanizme koji će motivisati mlade da ostanu u svojoj zemlji, kao i da se nakon sticanja profesionalnog iskustva vrate u Srbiju. Buduća tendencija odliva mozgova zavisice od brzine razvoja domaće ekonomije i nauke, transformacije privrede i društva (Grečić, 2010; Živković – Bubalo & Lukić, 2015). Nerazvijenost privrede, nezaposlenost, neadekvatno vrednovanje visokostručnog kadra i neadekvatno finansiranje su neosporno razlozi koji iniciraju emigraciju ne samo mladih već i drugih starosnih kategorija iz Srbije (Živković – Bubalo & Lukić, 2015). Uveliko su prisutne prognoze da će sa momentnim pridruživanjem Srbije EU doći do emigracione eksplozije, kao i da neće drugo trajati usled očekivanog privrednog oporavka i reindustrijalizacije (Nikitović, 2013; Kupiszewski et al., 2012; Bobić et al., 2016). Nastaviće se emigracija mladih visokoobrazovanih lica, podstaknuta privlačnijim mogućnostima na tržištu rada, privlačnijim prihodima, boljim kvalitetom života, kao i adekvatnijom ponudom obrazovanja (Bobić et al., 2016).

⁴ Pojedini istraživači koji se bave migracijama, smatraju da nije adekvatno svesti pojam mladih na uzrast od 15 do 30 godina, već su za preformulaciju i raspon od 19 do 35 godina, uz navođenje određenih razloga (Bobić et al. 2016).

⁵ U kontekstu značajnih istraživanja na temu migracija mladih u domaćoj literaturi, posebno ćemo izdvojiti: Bobić et al. (2016). *Studija o spoljnim i unutrašnjim migracijama građana Srbije sa posebnim osvrtom na mlade*. Međunarodna organizacija za migracije; Kabinet ministra bez portfelja za demografiju i populacionu politiku (2018). *Migracije studenata*. Beograd.

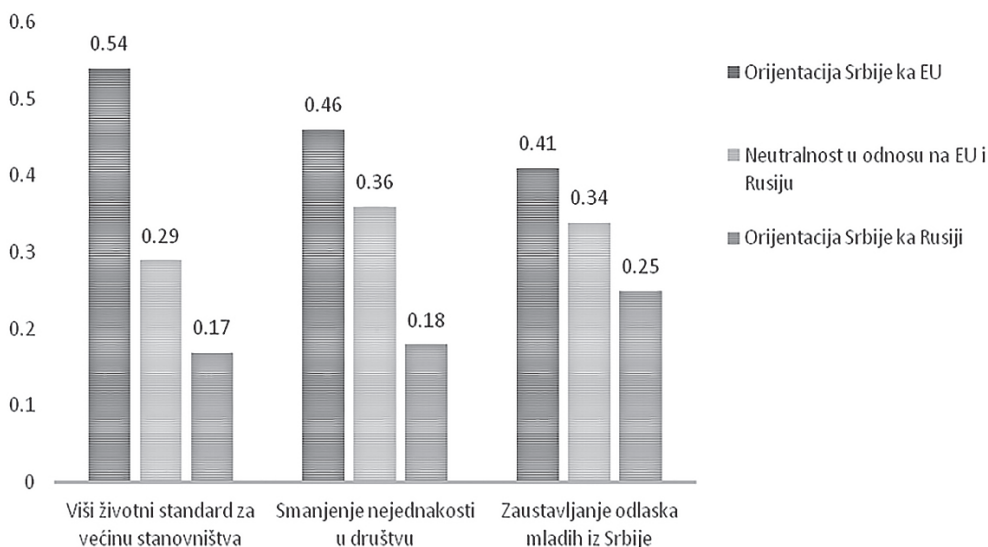
Nezavisne varijable

Za potrebe regresione analize koristimo jednu glavnu nezavisnu varijable u modelu, kao i kontrolne varijable. Glavna nezavisna promenljiva jeste spoljnopolićka opredeljenost. Ona je dobijena odgovorom na pitanje: „Često se čuje da veliki značaj u Srbiji ima politička podela između »PRORUSKE« i »PROZAPADNE« strane. Gde biste postavili sebe na istoj skali?“ – Pri čemu 0 – predstavlja prorusku orijentaciju, a 10 – prozapadnu. Što se tiče kontrolnih varijabli, njih merimo na sledeći način:

- Pol: istraživana kategorija muški pol, a referentna kategorija ženski pol;
- Starost: ispitanici iz najstarije (55+) i sredovečne (30–54) starosne kategorije posmatraju u odnosu na ispitanike iz najmlađe kategorije (18–29), kao referentnu kategoriju;
- Mesto stanovanja, gde se stanovnici sela i manjeg grada posmatraju u odnosu na stanovnike iz grada kao referentnu kategoriju.

Rezultati istraživanja i diskusija

Rezultati (Grafikon 1) pokazuju da u sva tri slućaja većina ispitanika smatra da orijentacija ka EU verovatnije proizvodi navedene rezultate. U slućaju višeg životnog standarda uvićamo da 54% ispitanika smatra da orijentacija ka EU verovatnije dovodi do povećanja, 29% ispitanika smatra da je to neutralnost, a 17% ispitanika ocenjuje da orijentacija ka Rusiji više doprinosi unaprećenju životnog standarda. U slućaju smanjenja nejednakosti u društvu, 46% ispitanika misli da bi orijentacija ka EU verovatnije proizvela takav rezultat, 36% ocenjuje da bi to bila neutralnost, a 18% da bi to verovatnije bila orijentacija ka Rusiji. U slućaju zaustavljanja odlaska mladih iz Srbije, raste broj ispitanika koji smatraju da bi orijentacija Srbije ka Rusiji verovatnije proizvela takav rezultat (25%), 34% misli da bi neutralnost u odnosu na EU i Rusiju i na kraju 41% ispitanih smatra da bi orijentacija ka EU verovatnije dovela do rešavanja navedenog socio-ekonomskog pitanja.

Grafikon 1 Rezultati ispitanika na pitanje: „Po Vašem mišljenju, koja orijentacija – usmerena prema EU ili prema Rusiji – bi verovatnije proizvela sledeće rezultate?“

Viši životni standard za većinu stanovništva

Analizirali smo uticaj spoljnopolitičke opredeljenosti na stav ispitanika, o tome da li spoljnopolitička orijentacija prema Rusiji može verovatnije da doprinese poboljšanju životnog standarda za većinu stanovništva. Podaci (Tabela 3) pokazuju da je samo jedna nezavisna promenljiva uključena u model prošla test statističke značajnosti. Ispostavlja se da je to glavna nezavisna promenljiva – spoljnopolitička opredeljenost ispitanika ($p = 0.000$). Količnik verovatnoće ukazuje da, što su ispitanici više prozapadno opredeljeni, veće su šanse da smatraju da bi orijentacija ka Evropskoj uniji doprinela poboljšanju životnog standarda građana Srbije. Preciznije rečeno, za svaku dodatnu jedinicu na skali spoljnopolitičke opredeljenosti, verovatnoća da će ispitanik smatrati da bi orijentacija ka EU doprinela unapređenju životnog standarda se udvostručava ($\beta = 2.17$). Ovi rezultati potvrđuju glavnu istraživačku hipotezu. Čini se da građani koji su više prozapadno opredeljeni imaju više poverenja u doprinos Evropske unije životnom standardu građana Srbije. Između ostalog, to može značiti da su svesni potencijala ekonomske saradnje Srbije i Evropske unije koja se ogleda kroz prilive SDI koji dolaze iz članica EU, kao i spoljnotrgovinske robne razmene. Takvu percepciju potvrđuje i podatak, kao što je već naglašeno, da su SDI manje kada je u pitanju saradnja sa Rusijom. Slično, u slučaju spoljnotrgovinske razmene, zemlje članice Evropske unije čine 63,2 % ukupne spoljnotrgovinske razmene Srbije.

Tabela 3 Osnovni statistički pokazatelji za model binarne logističke regresije; zavisna varijabla – viši životni standard za većinu stanovništva

	B	Sig. (p)	Količnik verovatnoće	Interval 95% poverenja za količnik verovatnoće	
				Donja granica	Gornja granica
Pol: muški	,01	,949	1,01	,56	1,44
Starost: sredovečni	-,26	,332	,77	,23	1,30
Starost: stariji	,03	,901	1,04	,44	1,63
Mesto: mali grad	-,24	,299	,78	,30	1,25
Mesto: selo	-,32	,391	,72	-,30	1,47
Spoljnopolitička opredeljenost	,77	,000	2,17	2,09	2,25
Konstanta	-2,93	,000	,05		

Beleška: * $p < ,1$; ** $p < ,05$; *** $p < ,01$

Smanjenje nejednakosti u društvu

Zatim, analizirali smo uticaj spoljnopolitičke opredeljenosti na stav ispitanika o tome da li spoljnopolitička orijentacija prema Rusiji može verovatnije da doprinese smanjenju nejednakosti. Podaci iz Tabele 2 pokazuju da je, takođe samo jedna nezavisna promenljiva – spoljnopolitička opredeljenost ispitanika, prošla test statističke značajnosti ($p = ,000$). Slično kao i kod prethodne promenljive, količnik

verovatnoće ukazuje na to da, što su ispitanici više prozapadno opredeljeni, veće su šanse da smatraju da bi orijentacija ka Evropskoj uniji doprinela smanjenju nejednakosti u društvu. Preciznije rečeno, za svaku dodatnu jedinicu na skali spoljnopolitičke opredeljenosti, verovatnoća da će ispitanik smatrati da bi orijentacija ka EU doprinela smanjenju društvenih nejednakosti duplo raste ($\beta = 2,01$). Ovi podaci opet potvrđuju našu prvobitnu hipotezu o povezanosti spoljnopolitičke opredeljenosti ispitanika sa glavnom zavisnom promenljivom.

Tabela 4 Osnovni statistički pokazatelji za model binarne logističke regresije; zavisna varijabla – smanjenje nejednakosti u društvu

	B	Sig. (p)	Količnik verovatnoće	Interval 95% poverenja za količnik verovatnoće	
				Donja granica	Gornja granica
Pol: muški	,22	,328	1,25	,81	1,68
Starost: sredovečni	,11	,688	1,12	,58	1,66
Starost: stariji	-,47	,124	,62	,01	1,23
Mesto: mali grad	,31	,214	,75	,29	1,21
Mesto: selo	,06	,525	1,31	,48	2,13
Spoljnopolitička opredeljenost	,34	,000	2,01	1,94	2,08
Konstanta	-4,324	,000	,05		

Beleška: * $p < ,1$; ** $p < ,05$; *** $p < ,01$

Zaustavljanje odlaska mladih iz Srbije

Na kraju, analizirali smo i uticaj spoljnopolitičke opredeljenosti na stav ispitanika o tome da li spoljnopolitička orijentacija prema Rusiji, verovatnije može da doprinese zaustavljanju odlaska mladih iz Srbije. U ovom slučaju dve nezavisne varijable su prošle test statističke značajnosti – starost i spoljnopolitička opredeljenost ($p = ,000$). Najjači prediktor jeste starost – ispitanici stariji od 55 godina ($\beta = 2,70$), kao i sredovečni ispitanici ($\beta = 2,64$), imaju skoro 3 puta veće šanse da smatraju da bi orijentacija ka Rusiji pre nego orijentacija ka Evropskoj uniji doprinela zaustavljanju odlaska mladih u odnosu na mlade ispitanike. Zanimljivi su rezultati istraživanja da ispitanici stariji od 55 godina u pogledu odlaska mladih imaju mišljenje koje ne korespondira sa prisutnim tendencijama, s obzirom da mladi, mahom migriraju ka najrazvijenijim zemljama EU i u SAD. Uzrok takvog stava može otvoriti nova polja istraživanja i doprineti rasvetljavanju nekih, do sada nepoznatih faktora.

Dalje, količnik verovatnoće ukazuje na to da što su ispitanici više prozapadno opredeljeni, veće su šanse da smatraju da bi orijentacija ka Evropskoj uniji, u odnosu na orijentaciju ka Rusiji, doprinela zaustavljanju odlaska mladih iz zemlje. Preciznije rečeno, za svaku dodatnu jedinicu na skali spoljnopolitičke opredeljenosti, verovatnoća da će ispitanik smatrati da bi orijentacija ka Evropi doprinela raste za 68%. U sva tri slučaja, rezultati potvrđuju našu glavnu hipotezu.

Tabela 5 Osnovni statistički pokazatelji za model binarne logističke regresije; zavisna varijabla – zaustavljanje odlaska mladih iz zemlje

	B	Sig. (p)	Količnik verovatnoće	Interval 95% poverenja za količnik verovatnoće	
				Donja granica	Gornja granica
Pol: muški	-,32	,068	,73	,38	1,07
Starost: sredovečni	,97	,000	2,64	2,21	3,08
Starost: stariji	,99	,000	2,70	2,22	1,19
Mesto: mali grad	-,24	,203	,78	,40	1,16
Mesto: selo	-,33	,321	,72	,07	1,37
Spoljnopolitička opredeljenost	,52	,000	1,68	1,62	1,73
Konstanta	-3,08	,000	,05		

Beleška: *p<,1; **p<,05; *** p<,01

Ne sme ostati zanemarena činjenica da je Srbija vodeća zemlja u regionu po migriranju mlade populacije, kao i da je prema Popisu 2011, u periodu 2002–2011. u inostranstvo (Nemačka, SAD, Austrija, Švajcarska i Kanada) otišlo oko 175 000 ljudi prosečne starosti od 29 godina. Predstojeći Popis (2021) rasvetleće nam nove podatke, a poželjno je nastaviti sa reprezentativnim istraživanjima u cilju pružanja smernica za formiranje mera i mehanizama za zaustavljanje mladih, koji sa svojim odlaskom neosporno predstavljaju gubitak ljudskog i intelektualnog resursa, a time i razvojnog potencijala države.

Zaključak

Kao što su autorke pokušale da predstave, ekonomska saradnja sa drugim zemljama predstavlja važan segment nacionalne spoljne politike. Za razvoj nacionalne privrede Srbije od velikog je značaja održavanje i uspostavljanje dobrih odnosa sa razvijenim zemljama.

Međutim, autorke nisu imale ambiciju da prikažu na koji način spoljna politika stvarno utiče na rešavanje gorućih problema Srbije – smanjenje nejednakosti, povećanje životnog standarda i zaustavljanje odlaska mladih, već je fokus bio na analizi percipcije javnog mnjenja o tome koji bi spoljnopolitički akter najverovatnije doprineo rešavanju gorućih problema.

Rezultati analize ukazuju da u pogledu sve tri proučavane posledice većina ispitanika najvećeg saveznika vidi u EU: u slučaju višeg životnog standarda 54% ispitanika je mišljenja da orijentacija ka EU verovatnije dovodi do njegovog povećanja. Nešto manji procenat ispitanika (46%) smatra da bi orijentacija ka EU doprinela smanjenju nejednakosti u društvu. Takođe, manje od polovine ispitanika (41%) ocenjuje da bi orijentacija ka EU verovatno dovela do rešavanja pitanja odlaska mladih. Postoji konstantni efekat spoljno-političke opredeljenosti na stavove građana o uticaju spoljne politike na unapređenje socio-ekonomskih pitanja i u sva tri slučaja on je isti. Preciznije, čini se da se građani čvrsto pridržavaju svoje

spoljnopolitičke opredeljenosti i kada se radi o rešavanju konkretnih problema Republike Srbije.

Gledano prema Vlerstinovoj teoriji zavisnosti, postavlja se pitanje da li spoljnopolitički akteri koji pripadaju zemljama centra, uopšte mogu doprineti rešavanju ključnih socioekonomskih problema zemlje (polu)periferije, ukoliko se oni razvijaju upravo na račun tih zemalja?

Smatramo da bi dalje proučavanje percepcija građana o posledicama spoljne politike, ali i realnog doprinosa bilo značajno, iako je to kompleksno pitanje koje zahteva dalja istraživanja na tu temu.

LITERATURA

- Beogradski centar za bezbednosnu politiku. (2017). *Stavovi građana o spoljnoj politici Srbije*. Ppt: dostupno na https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/06/stavovi_graana_o_spoljnoj_politici_srbije.pdf (pristupljeno 20.01.2020. godine).
- Bobić, M., Anđelković Vesković, M., & Kokotović Kanazir, V. (2016). *Studija o spoljnim i unutrašnjim migracijama građana Srbije sa posebnim osvrtom na mlade*. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije (IOM).
- Dašić, B. (2011). Strane direktne investicije kao pokazatelj regionalnih neravnomernosti u Srbiji i mogućnosti njihove efikasne alokacije. *Ekonomski horizonti*, 13(1), 27–42.
- Eurostat. 2020 edition. *Basic figures on enlargement countries*. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/10818371/KS-01-20-273-EN-N.pdf.pdf/23432e6d-f237-95f4-ba6f-4c1af6dffc5c>
- Eurostat. Last update 06/05/2020. *Gini coefficient of equivalised disposable income - EU-SILC survey*. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?lang=&dataset=ilc_di12
- Eurostat. Latest update 06/05/2020. *People at risk of poverty or social exclusion*. <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
- Grečić, V. (2010). *Srpska naučna dijaspora*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Janković, S., & Gajić, A. (2012). Četiri stuba srpske spoljne politike. U: Đukanović, D., Jončić, M. (ur.), *Spoljna politika Srbije i zajednička spoljna i bezbednosna politika EU*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 175–198.
- Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Republički zavod za statistiku (2018). *Migracije studenata*. Beograd.
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2007). *The World Wide Governance Indicators Project: Answering the Critics*. World Bank. Policy Research Working Paper No. 4149.
- Kostić, J. (2018). Nacionalna ekonomija kao determinanta spoljne politike Srbije u kontekstu pristupanja Evropskoj uniji. U V.Trapara (ur.), *Međunarodna politika*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu. God. LXIX, br. 1169, str. 70–87.
- Kupiszewski, M., Kupiszewski, D., & Nikitović, V. (2012). *Uticaj demografskih i migracionih tokova na Srbiju*. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije – Misija u Beogradu.
- Lađevac I., Đukanović D. (2009). Prioriteti spoljnopolitičke strategije Republike Srbije. *Međunarodni problemi*, LXI (3), 343–364.
- Lipovac, M. (2018). Različita shvatanja moći države kao ključnog pojma realističkog teorijskog pristupa. U B. Đorđević (ur.), *Međunarodni problemi*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu. Vol. LXX, br. 1, str. 11–27.
- Milošević, J. (1999). *Izborna apstinencija u Srbiji*. Psihologija, 3(4), 189–202.
- Miščević, T. (2015). Savremeni odnosi Srbije i Evropske unije. U: J. Minić (ur.), *Izazovi spoljne politike Srbije*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung; Evropski pokret Srbija.
- MSP RS. <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11519-ruska-federacija?lang=lat>
- Narodna banka Srbije. Republika Srbija: Strane direktne investicije u 2018, po zemljama, prikazane po principu aktive i obaveza. https://www.nbs.rs/internet/latinica/80/platni_bilans.html
- Nikitović, V. (2013). Migraciona tranzicija u Srbiji: demografska perspektiva. *Sociologija*, 55: 187–208.
- Nikolić, G. (2018). Ekonomska determinisanost spoljne politike Srbije: krucijalna važnost evropskih integracija za domaću privredu. U B. Đorđević (ur.), *Međunarodni problemi*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu. Vol. LXX, br. 1, str. 11–27.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Rašević, M. (2016). *Migracije i razvoj*. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije (IOM).

- Republički zavod za statistiku (2018). *Spoljnotrgovinska robna razmena konačni podaci 2018*. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20190716-spoljnotrgovinska-robna-razmena-konacni-podaci-2018/>
- Šolaja, M., & Matijević, M. (2018). *ICT in Serbia – At a Glance*. Beograd: Vojvodina ICT Cluster.
- Spohr, A.P. & Silva, A.L.R. (2017). Foreign Policy's Role in Promoting Development: the Brazilian and Turkish Cases. *Contexto Internacional*. 39(1), 157–178.
- Stefanović, M. (2008). Uticaj stranih direktnih investicija na razvoj nacionalne ekonomije. *Ekonomске teme*, XLVI(2), 131–146.
- Volerstin, I. (2005). Uvod u analizu svjetskog sistema. Cetinje: OKF.
- Živković-Bubalo, M., & Lukić, T. (2015). *Mladi u Srbiji početkom 21. veka*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Branka Matijević

Jovana Zafirović

Ivana Magdalenić

PUBLIC PERCEPTION OF SERBIAN FOREIGN POLICY ORIENTATION: WHOSE SUPPORT WOULD MORE IMPROVE SOCIO-ECONOMIC SITUATION IN SERBIA, EUROPEAN UNION'S OR RUSSIA'S?

Abstract:

This paper aims to determine and enhance the understanding of the public perception on which of the foreign policy orientations (European Union and Russia) would be more likely to lead to the improvement of socio-economic conditions. The authors start from the point of view that conducting an adequate foreign policy with its main foreign policy partners is of exceptional importance for the Serbian economic progress. Serbia is characterized as a semi-periphery

country. The analysis identified three socio-economic goals: reducing inequality, increasing living standards, and preventing the migration of young people. We assume that these are the three burning problems the solutions to which represent the biggest challenge for the further development of Serbia. To answer the research question, the authors rely on data obtained in the empirical quantitative research *Perceptions of the EU and Russia among the Serbian public (JMS 2018)*, by the Institute of Social Sciences in Belgrade, where a structured online questionnaire was used as a tool for collecting data. The results showed that citizens' foreign policy orientation impacts the public perception of which foreign policy actor is more likely to contribute to the improvement of socio-economic problems in Serbia.

Keywords: public opinion, socio-economic problems, foreign policy, Serbia

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.644:324]:159.923.072(497.11)(082)

316.653(497.11)(082)

327:316.653(497.11)(082)

PREDSTAVE о Европској унији и Русији у јавности Србије : јавно
мњење Србије 2018 – JMS 2018 / уредник Bojan Todosijević.
- Београд : Институт друштвених наука, 2021 (Београд : RIC
графичког инжењерства TMF). - 125 стр. : илустр. ; 24 cm. - (Едисија
Истраживања / [Институт друштвених наука, Београд])

Deo teksta štampan dvostubačno. - Tiraž 150. - Стр. 7: Predgovor
/ Irena Ristić. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.
- Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-7093-250-0

а) Јавно мњење -- Србија -- Зборници б) Друштвени ставови
-- Србија -- Зборници в) Међународа сарадња -- Србија
-- Зборници

COBISS.SR-ID 54980873